

FILOLOGIYA FANLARI

TIBBIYOT SOHASI TILINING ZAMONAVIY
TILSHUNOSLIK NUQTAYI NAZARIDAN TADQIQI

Abuzalova Mehriniso Kadirovna, f.f.d. (DSc), professor
Buxoro davlat universiteti

Baxriyeva Umrino Maxsud qizi
Lingvistika: o'zbek tili ta'lim
yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Maqolada bugungi taraqqiyot asrida zamonaviy, milliy tibbiy tilshunoslikni alohida ilmiy yo'nalishga ajratgan holda o'rganish va tadqiq etish zarurati paydo bo'lganligi, tibbiyot tilini aks ettiruvchi til faoliyatining leksik-grammatik, lingvomadaniy xususiyatlarini o'zbek tili imkoniyatlarida ko'rsatish maqsadida uning lisoniy imkoniyatlarini yetarli darajada tavsiflash, kommunikativ jihatlarini isbotlash lozimligi xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: soha tilshunosligi, tibbiyot, tibbiy lingvistika, tibbiy birliklar, etimologiya, izoh, xalq, badiiy uslub, uslubshunoslik, tilshunoslik, dermatologiya, venerologiya, til, rivojlanish, taraqqiyot, ijtimoiy, madaniyat, nutq, termin.

Аннотация. В статье в современный век развития возникает необходимость изучения и исследования современного, отечественного медицинского языкознания путем выделения его в отдельное научное направление, с целью показать лексико-грамматические, лингвокультурологические особенности языковой деятельности, отражающие медицинский язык в возможностях узбекского языка, речь идет о необходимости достаточно описать языковые возможности и обосновать коммуникативные аспекты.

Ключевые слова: полевое языкознание, медицина, медицинское языкознание, медицинские единицы, этимология, интерпретация, фольклор, художественный стиль, стилистика, языкознание, дерматология, венерология, язык, развитие, прогресс, социальный, культура, речь, термин.

Abstract. In the article, in today's age of development, there is a need to study and research modern, national medical linguistics by dividing it into a separate scientific direction, in order to show the lexical-grammatical, linguistic

and cultural features of the language activity reflecting the medical language in the possibilities of the Uzbek language. it is about the need to sufficiently describe the linguistic capabilities and prove the communicative aspects.

Key words: *field linguistics, medicine, medical linguistics, medical units, etymology, interpretation, folk, artistic style, stylistics, linguistics, dermatology, venereology, language, development, progress, social, culture, speech, term.*

O'tgan asr dunyo tilshunosligining muhim yutuqlaridan biri til tadqiqiga antroposentrik tilshunoslik tamoyillarining tatbiq etilganligida bo'ldi. Til tizimini o'rganishga antropotsentrik yondashuv natijasida lisoniy birliklar kontekst, nutq vaziyati, tildan foydalanuvchi insonning shaxsiga doir xususiyatlar: yoshi, jinsi, ruhiyati, qiziqishlari, madaniyati, diniy qarashlari, kasb-kori kabi tashqi omillar bilan aloqadorlikda tekshirila boshlandi. Buning samarasi o'laroq til tizimi birliklarining nutqiy faoliyat jarayonida ko'rsatilgan tashqi omillar ta'sirida yuzaga chiquvchi yashirin funksional-semantik xususiyatlarini aniqlash imkoniyati yuzaga keldi.

O'zbek tilshunosligida ham tibbiyot lingvistikasiga alohida e'tibor qaratilayotganligi bugungi globallashuv asrida ushbu sohaga ehtiyojning ortib borishi bilan belgilanadi. Shuningdek, ushbu sohani o'rganish, tadqiq etish davr talabi bilan bog'liq jarayon ekanligini ko'rsatadi. Ona

tilimizning davlat va jamiyat hayotidagi o'рни, ta'siri va mavqeyini yanada oshirish bo'yicha oldimizda juda dolzarb va muhim bo'lgan amaliy vazifalar turibdi. Avvalo, bundan o'ttiz uch yil muqaddam qabul qilingan "Davlat tili haqida"gi qonunni bugungi kun talablari nuqtayi nazaridan har tomonlama, har jabhada chuqur tahlil qilib, takomillashtirish zarurati yuzaga kelmoqda. Eng muhim vazifalardan yana biri fundamental tadqiqotlar, zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari, iqtisodiyot, bank-moliya tizimi, sanoat, yurisprudensiya, harbiy ish, diplomatiya, tibbiyot va boshqa tarmoqlarda davlat tilini to'laqonli qo'llanilishi bilan bog'liq. O'zbek tilshunosligida tibbiyot va lingvistikani bir paradigmada tadqiq qilish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Tilni nafaqat struktura, balki kommunikatsiyaga asoslangan ochiq tizim sifatida o'rganishga, uni jamiyat, inson omili, madaniyat, ruhiyat kabi boshqa tizimlar bilan aloqadorlikda

tadqiq etishga, insonni til ichida yoki tilni inson ichida tahlil etishga yo'naltirilgan ta'limotlar va usullar majmuasi sifatida taraqqiy etmoqda.

Dunyo tilshunosligida o'tgan asrning so'nggi choragidan boshlab til tizimi birliklarining nutq vaziyati, kontekst, til egalarining nutq obyekti haqidagi umumiy bilimlari, til ko'nikmalari bilan bog'liq holda yuzaga chiquvchi tibbiyot va tilshunoslikni aloqadorlikda tadqiq qilish, tibbiy terminlarni, kasallik nomlarini ifodalovchi lingvistik birliklarning xususiyatlarini o'rganishga jiddiy e'tibor qaratila boshlandi. Bu yo'nalishda turli tillar misolida ko'plab ilmiy izlanishlar olib borilgan. Xususan, tibbiyot lingvistikasining nazariy masalalari, turli tillarga xos ifoda usullari va vositalari tahliliga oid qator maqolalar e'lon qilingan. Ushbu muammo bo'yicha tadqiqotlar olib borilgan, muayyan tibbiy lingvistik birliklarining o'ziga xos xususiyatlari ochib berilgan. Umuman olganda, tilni uning sohibi bilan birga o'rganish yoki bemor va shifokor muloqoti uchun yaratilayotgan vaziyatda ularlarning ma'naviy qiyofasi va tafakkuriga qay darajada ta'sir ko'rsatishini belgilash tilning ijtimoiy vazifasini ko'rsatadi.

Jahon va dunyo

tilshunosligida tibbiyot lingvistikasi ma'lum bir darajada taraqqiy topgan. O'zbek tilshunosligi tibbiy lingvistikasi haqidagi ilk qarashlar Mahmud ibn al-Husayn ibn Muhammad al-Koshg'ariyning "Devonu lug'otit-turk" asari, Abu Ali Ibn Sinoning "Tib qonunlari"ga borib taqaladi. O'zbek tilshunosligida tibbiyot lingvistikasiga oid muhim amaliy tadqiqotlar amalga oshirilgan: M.K.Abuzalovanning "Lingvistika va tibbiyot hamkorligi ijtimoiy zarurat sifatida", S.A.Nazarovanning "So'z birikmasi – tibbiy atamalar "bunyodkori", G.A.Ixtiyarovanning "Ginekologik kasallikni ifodalovchi tibbiy terminlar talqini", G.I. Toirovanning "Shifokor nutqining lingvistik xususiyatlari", S.A.Adilovanning "Tilshunoslik va tibbiyot integratsiyasi", N.I.G'aybullayevanning "Tibbiy lingvistik birliklar platformasining amaliy ahamiyati", U.Sh.Ahmadovanning "Tibbiyot sohasida perifrazalar", D.R.Sobirovanning "Qisqalik – samarali tibbiy reklama yaratishning muhim omili", F.I.Abdulxairovanning "Tibbiyot atamalarining metaforik manzarasi" nomli maqolalarida, N.G'aybullayevanning "O'zbek tilida tibbiy evfemizmlar", A.Qobilovanning "Tibbiy perifrazalarning lingvo madaniy xususiyatlari", D.R.Sobirovanning "Tibbiy reklamalarning

sotsiopragmatik xususiyatlari” mavzularidagi nomzodlik dissertatsiyalari³ va ilmiy tadqiqot ishlari, Sh.I.Islomovanning “Badiiy matnda qoʻllangan tibbiy lingvistik birliklar”⁴ mavzusidagi magistrlik dissertatsiyasi, N.I.Gʻaybullayevaning “Oʻzbek tili tibbiy evfemizmlarining qisqacha izohli lugʻati”⁵, U.Sh.Ahmadovanning “Oʻzbek tili sotsial perifrazalarining qisqacha izohli lugʻati”⁶, M.K.Abuzalova, D.N.Yuldasheva, N.Boltayevalarning “Tibbiy metaforalarning qisqacha izohli lugʻati”⁷ kabi ishlari tibbiyot lingvistikasi rivoji uchun katta xizmat qilgan, desak mubolagʻa boʻlmaydi. Shuni alohida taʼkidlab oʻtish kerakki, oʻzbek tilshunosligida teri-tanosil kasalliklari bilan bogʻliq tibbiy lingvistik birliklar tadqiqi amalga

oshirilmagan. Ularni tahlil va tasnif qilish tilshunosligimiz oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir.

Bugungi zamonaviy dunyo tilshunosligida tibbiyot tushunchasining tilshunoslik fanida qoʻllanilishi, uning oʻziga xos lingvistik mazmunini aniqlash, uni yangi lingvistik kategoriya sifatida koʻrib chiqish, imkoniyatlarini tekshirish muhim dolzarb vazifa hisoblanadi. Tibbiyot matnidagi til va uning lisoniy shaxs bilan chambarchas bogʻliqlikda va ijtimoiy omillar bilan oʻzaro taʼsirida rivojlanish qonuniyatlari muhim amaliy ahamiyatga ega. Bundan koʻzlangan maqsad esa til va tibbiyot oʻrtasidagi aloqalarni oʻrnatish, nutq faoliyatining turli tomonlarini va professional muloqotning vujudga kelishini taʼminlashdan iboratdir. Tilshunoslik bilan turdosh va turdosh boʻlmagan fanlar oʻrtasidagi aloqalarning kengayishi va koʻpayishi yangidan-yangi yoʻnalishlarning paydo boʻlishiga yordam beradi. Fanlar oʻrtasidagi oʻzaro aloqa nuqtalari nafaqat tilshunoslarni, balki shifokorlarni, barcha soha vakillarini ham qiziqtiradigan mavzu yuzasidan birlashishlariga olib keladi. Chunki, inson umrguzaronlik qilar ekan, istaydimi istamaydimi turli xil kasalliklar bilan xastalanadi, ogʻrinadi. Oʻz

³ Gʻaybullayeva N.I. Oʻzbek tilida tibbiy evfemizmlar. Filol.fan.nom.disserttsiyasi. – Buxoro, 2019. – B. 145.

Qobilova A. Tibbiy perifrazalarning lingvomadaniy xususiyatlari. Filol.fan.nom.dissertatsiyasi. – Buxoro, 2022. – B. 155.

Sobirova D.R. Tibbiy reklamalarning sotsiopragmatik xususiyatlari. Filol.fan.nom.disserttsiyasi. – Buxoro, 2022. – B. 153.

⁴ Islomova Sh.I. “Badiiy matnda qoʻllangan tibbiy lingvistik birliklar”. Magistrlik dissertatsiyasi. – Buxoro, 2022. – B. 85.

⁵ Gʻaybullayeva N.I. “Oʻzbek tili tibbiy evfemizmlarining qisqacha izohli lugʻati”. – Toshkent: Akademnashr, 2019. – B. 77.

⁶ Ahmadova U.Sh. “Oʻzbek tili sotsial perifrazalarining qisqacha izohli lugʻati”. – Toshkent: Muharrir nashriyoti, 2020. – B. 80.

⁷ Abuzalova M.K., Yuldasheva D.N., Boltayeva N. “Tibbiy metaforalarning qisqacha izohli lugʻati”. – Buxoro: Durдона, 2021. – B. 63.

kasallik sabablarining kelib chiqishiga qiziqadi, bunga olib kelgan omillarni o'rganadi. Bunday xususiyat esa jamiyatning istalgan sohasi vakiliga xos bo'lgan ehtiyoj hisoblanadi.

M.K.Abuzalova "Lingvistika va tibbiyot hamkorligi ijtimoiy zarurat siftida" maqolasida "Tibbiyot sohasida leksik birliklarning qoida tariqasida ikkita varianti mavjud: xalqaro (lotin va yunon) va milliy. Shulardan ikkinchisi (milliy) "bu hodisani ona tili imkoniyatlari orqali tushuntirish" istagi bilan bog'liq. Tibbiy birliklarning semantik bazasini tasniflash, ya'ni tibbiy lingvistika-ning evfemik, metaforik, perifrastik, gender xususiyatlarini lingvomadaniyat-shunoslik nuqtayi nazaridan izohlash; o'zbek tilida qo'llaniladigan mahalliy tibbiy lingvistik birliklarning mazmun-mohiyatini o'rganish; hududiy farqlanishlarni o'rganib o'zbek madaniyatida mavjud tibbiy atamalarning til madaniyatida tutgan o'rnini mustahkamlash, yo'qolib borayotgan noyob tibbiy atamalarni to'plash, ularning tasviriy izohli lug'atini tartiblash, shifokorlarga lingvistik yordam berish; Abu Ali ibn Sino qalamiga mansub "Tib qonunlari" asarida qo'llangan atamalarni izohli lug'at bilan qiyoslash, mushtaragini iste'molga

kiritish va tavsiflash, tabobat masalalarini ommabop holda nazm bilan izohlovchi «Urjuza» (1326 bayt tibbiy o'git) nomli tibbiy asarni tahlil qilish; tilshunoslikning tibbiyot bilan faol integratsiyalashuvini ta'minlash ham o'zbek tilshunosligi oldida turgan ulkan vazifalardan sanaladi"⁸, deya tilshunoslik va tibbiyot sohasi hamkorligi nima uchun bugun zarur hisoblanishini asoslab o'tadi.

S.A.Adilova "Tilshunoslik va tibbiyot integratsiyasi" mavzusidagi maqolasida tibbiyot sohasi tilining zamonaviy tilshunoslik nuqtayi nazaridan tadqiqini quyidagicha asoslaydi. "Tilshunoslik va tibbiyot integratsiyasi quyidagi masalalarni qamrab oladi: 1) tibbiyotga oid terminologik tizimni tadqiq qilish; 2) tibbiyot atamalarini xalq shevalaridagi so'zlar, sinonimlar, ibora va evfemizmlar bilan boyitish; 3) bir necha tilli bosma va elektron shakldagi terminologik lug'atlarni yaratish, ularni takomillashtirish; 4) ingliz, rus va boshqa tillardagi tibbiyotga oid matnlarni tarjima qilish, tibbiy terminologiyani qiyosiy tadqiq qilish; 5) tibbiyot

⁸ Abuzalova M.K. "Lingvistika va tibbiyot hamkorligi ijtimoiy zarurat siftida". Soha lingvistikasi: Tilshunoslik va tibbiyot integratsiyasining muammolari, yechimlari hamda istiqbollari mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Buxoro, 10-noyabr, 2021-yil. – B. 17-22.

yo'nalishidagi OTMlarda o'zbek tilini sohaga yo'naltirib o'qitish; 6) tibbiyot sohasidagi kasbiy muloqotning o'ziga xosligi, lisoniy (verbal) aloqa jarayoni, zamonaviy shifokorning kommunikativ va sotsiolingvistik kompetentligini tadqiq etish bo'yicha ilmiy-amaliy loyihalar doirasida faoliyat yuritish; 7) xalqaro hamkorlik doirasida tashrif buyuradigan xorijiy mutaxassislar hamda xorijda malaka oshiradigan o'zbekistonlik tibbiyot xodimlari uchun maxsus til kurslarini tashkil qilish va hokazo. Ko'rinib turganidek, tilshunoslik va tibbiyot sohalarining vakillari hamkorlikda bajarishlari mumkin bo'lgan ishlarning ko'lami keng va globallashtirish sharoitida u yanada kengayib boradi»⁹. Vaholanki, tilshunoslik va tibbiyot integratsiyasi yuqorida sanab o'tilgan muhim amaliy vazifalarni amalga oshiribgina qolmay, til va nutq madaniyatini, inson va bemor muloqotini pragmatik jihatdan takomillashtirishga olib keladi.

Tibbiyot sohasi tilining zamonaviy tilshunoslik nuqtayi nazaridan tadqiqini amalga oshirish

muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki, inson uchun eng katta boylik tan-u jonining sog'salomat bo'lishidir. Tani salomat bo'lmagan odam butun dunyoga hokim bo'lsa-da, ko'ziga ko'rinmaydi, ozgina bo'lsa ham rohat ko'rmaydi. Dunyoning ne'matlari uni qiziqitirmay qoyadi. Shuning uchun ham insonlar hamisha ularni bezovta qilayotgan, bezovta qiladigan, salomatligiga ta'sir ko'rsatadigan omillarga qiziqib turadi. Va shu omillarni yuzaga keltiruvchi birliklarni, terminlarni, kasallik nomlarini o'rganadi. Kasallik nomlari, tarixi, kelib chiqishi bilan bog'liq bo'lgan ma'lumotlarni bemorlarga chiroyli, qisqa, aniq, ravon tilda yetkazib berishda tilshunoslik ilmiga tayaniladi. Bunda nutq madaniyati fanining o'рни alohida ahamiyatga egadir. Tilning bunyodkorlik qudrati namoyon qilinadi.

⁹ Adilova S.A. "Tilshunoslik va tibbiyot integratsiyasi". Soha lingvistikasi: Tilshunoslik va tibbiyot integratsiyasining muammolari, yechimlari hamda istiqbollari mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Buxoro, 10-noyabr, 2021-yil. – B. 36-40.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abuzalova M.K. "Lingvistika va tibbiyot hamkorligi ijtimoiy zarurat sifida". Soha lingvistikasi: Tilshunoslik va tibbiyot integratsiyasining muammolari, yechimlari hamda istiqbollari mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Buxoro, 10-noyabr, 2021-yil. – B. 17-22.
2. Abuzalova M.K., Yuldasheva D.N., Boltayeva N. "Tibbiy metaforalarning qisqacha izohli lug'ati". – Buxoro: Durdona, 2021. – B. 63.
3. Adilova S.A. "Tilshunoslik va tibbiyot integratsiyasi". Soha lingvistikasi: Tilshunoslik va tibbiyot integratsiyasining muammolari, yechimlari hamda istiqbollari mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Buxoro, 10-noyabr, 2021-yil. – B. 36-40.
4. Ahmadova U.Sh. "O'zbek tili sotsial perifrazalarining qisqacha izohli lug'ati". – Toshkent: Muharrir nashriyoti, 2020. – B. 80.
5. Islomova Sh.I. "Badiiy matnda qo'llangan tibbiy lingvistik birliklar". Magistrlik dissertatsiyasi. – Buxoro, 2022. – B. 85.
6. Qobilova A. Tibbiy perifrazalarning lingvomadaniy xususiyatlari. Filol.fan.nom.dissertatsiyasi. – Buxoro, 2022. – B. 155.
7. Sobirova D.R. Tibbiy reklamalarning sotsiopragmatik xususiyatlari. Filol.fan.nom.disserttsiyasi. – Buxoro, 2022. – B. 153.
8. G'aybullayeva N.I. O'zbek tilida tibbiy evfemizmlar. Filol.fan.nom.disserttsiyasi. – Buxoro, 2019. – B. 145.
9. G'aybullayeva N.I. "O'zbek tili tibbiy evfemizmlarining qisqacha izohli lug'ati". – Toshkent: Akademnashr, 2019. – B. 77.